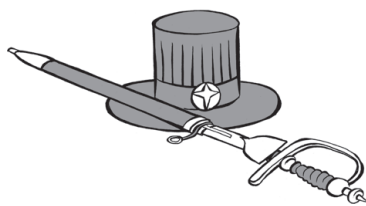

Pilvi Peura

”Pystynkö minä?” – Lasten uskomukset omista kyvyistään merkityksellisiä lukutaidon kehittymiselle

Pilvi Peuran erityispedagogiikan väitöskirja “Children’s reading self-efficacy: Specificity, trajectories of change and relation to reading fluency development” tarkastettiin Jyväskylän yliopiston kasvatustieteen ja psykologian tiedekunnassa 19.6.2021. Vastaväittäjänä toimi professori Jaana Viljaranta Itä-Suomen yliopistosta ja kustoksena Mikko Aro Jyväskylän yliopistosta.

Asiasanat: minäpystyvyys, minäpystyvyyden lähteet, lukemisen sujuvuus, alakoulu

Pystynkö minä tähän? Se oli ensimmäinen ajatukseni, kun pohdin tämän väitöskirjan (Peura, 2021) tekemistä. Väitöskirjan tekemisessä kyse ei ole ainoastaan siitä, onko minulla ne tiedolliset valmiudet ja tai-

dot, jolla väitöskirjan tekemisestä selviän vaan myös siitä, mihin itse uskon pystyväni. Jos uskon omaan pystyvyyteeni, yritän sinnikkäämmin, en luovuta kesken kaiken, ja pystyn näkemään haastavatkin hetket tilanteina, joista on mahdollista selvitä. Tätä uskomusta omista kyvyistäni ja pystyvyydestäni suoriutua tässä tilanteessa kutsutaan minäpystyvyydeksi tai pystyvyyssuomuksiksi (englanniksi *self-efficacy*), ja se on väitöskirjani keskeisin teema.

Näiden itseen liittyvien pystyvyyssuomusten merkityksen oppimiselle on nostanut esiin Albert Bandura yhdessä merkittävässä oppimisteoriassa - sosiaalisen oppimisen teoriassa (Bandura, 1986), joka oli väitöstutkimukseni keskeinen teoreettinen lähtökohta. Sosiaalisen oppimisen teorian mukaan meidän toimintaam-

me ohjaavat ne uskomukset, joita meillä on omista kyvyistämme. Näistä uskomuksista käytetään termiä pystyvyysuskomukset. Teorian olennainen ajatus on, että nämä pystyvyysuskomukset voivat vaikuttaa toimintaamme ja käyttäytymiseemme jopa enemmän kuin todelliset taitomme, sillä ne ohjaavat sitä, miten käytämme taitojamme (Bandura, 1997). Tällaisten uskomusten itsestä ajatellaan syntyvän niiden aiempien kokemusten kautta, joita meillä on oppimistilanteista, ja niistä tekemiemme tulkintojen kautta. Tällaisia ovat kokemukset onnistumisesta samankaltaisissa tehtävissä, kokemukset vertaisiksi koettujen oppijoiden onnistumisista sekä saamamme palaute ja kannustus. Lisäksi sillä, miten tulkitsemme oppimistilanteissa viriäviä tunteita, on vaikutusta pystyvyysuskomuksiimme.

Kun katson lasta oppimistehtävän äärellä ja erityisesti jonkin haastavan tehtävän parissa, pohdin, millaisia uskomuksia ja ajatuskulkuja hänen mielessään risteilee. Opettajana mietin usein, miksi toinen lapsi yrittää sinnikkäästi ja ponnistelee oppimisen äärellä, mutta toinen välttelee oppimistilanteita ja luovuttaa nopeasti vaikean tehtävän edessä, eikä näin saa kaikkia taitojaan hyödynnettyä. Ajatteleeko lapsi sitä, mihin hän pystyy, ja mihin hän ei usko pystyvänsä, kun hän opettelee lukemaan tai pohtii kirjaan tarttumista? Ovatko hänen uskomuksensa erilaisia eri tilanteissa ja tehtävissä? Entä onko tällaisilla uskomuksilla merkitystä hänen oppimiseensa ja lukutaidon kehitykseensä? Tiedämme jo paljon siitä, miten pystyvyysuskomukset vaikuttavat meidän aikuisten tai vanhempien oppilaiden toimintaan, mutta meillä on vielä verrattain vähän tietoa siitä, millaisia uskomuksia lapsilla on omista kyvyistään

ja millainen merkitys näillä uskomuksilla on heidän oppimiselleen.

Toinen väitöskirjaani keskeisesti liittyvä teema on sujuva lukutaito. Sujuva lukutaito on tänä päivänä lähes välttämätön edellytys yhteiskuntaan osallistumiselle ja oppimiselle. Taito, jota tarvitsemme päivittäin. Yhä vahvemmin teksteihin painottuvassa yhteiskunnassa ja lisääntyvässä tietotulvassa lukutaidon merkitys on entistä keskeisempi ja sujuvan lukutaidon saavuttaminen onkin keskeinen tavoite alakoulussa. Kuten kirjailija Timo Parvela kuvasi kolumnissaan vuonna 2014: ”Tiedätekö, että lukeminen ei ole vain harrastus harrastusten joukossa? Lukutaito on kansalaistaito, jota ilman on vaikea, ellei peräti mahdoton, nauttia kansalaisoikeuksista täysimääräisinä.”

Suomalaislasten lukutaidon taso on kuitenkin kansainvälisten lukutaitoarviointien mukaan heikentynyt, vaikka edelleen pärjäämmekin verrattain hyvin. Huolestuttavaa on erityisesti se, että lasten väliset erot lukutaidossa näyttävät kasvavan ja että osa oppilaista päättää peruskoulun puutteellisilla lukemisen taidoilla. Monet lapset oppivat sinnikkään harjoittelun myötä nopeasti lukemaan ja lukutaidosta tulee automaattinen taito, jonka hallintaan kiinnitämme vähän huomiota. Kun lukeminen on sujuvaa, on teksteihin ja kirjoihin tarttuminen myös mukavaa. Kuitenkin osalle lapsista sujuvan lukutaidon saavuttaminen on työläämpää. Kun oppiminen on työlästä, lukeminen ei innosta, eikä kiinnostaa ja lukemistehtäviä vältellään. Sujuvan lukutaidon saavuttaminen vaatii kuitenkin paljon tekstien äärellä vietettyä aikaa, harjoittelua ja sinnikästä työtä. Sillä, suuntautuuko lapsi lukemisen äärelle vai jonnekin muualle voikin olla iso merkitys hänen lukutaidon kehitykselleen.

Millaiset asiat lukutaidon kehitykseen siten vaikuttavat? Tiedämme jo paljon niistä kognitiivisista eli tiedollisista taustatekijöistä, jotka vaikuttavat lukutaidon kehitykseen ja tehokkaista tukikeinoista sujuvan lukutaidon tukemiseen. Sitkeästä tutkimustyöstä huolimatta tällaiset taustatekijät eivät kuitenkaan näytä yksinään selittävän vaihtelua lukutaidossa ja lisäksi osa lapsista ei näytä riittävästi hyötyvän pelkkään taitojen harjoitteluun keskittyvästä tuesta. Tutkijat ovatkin kiinnostuneet yhä enemmän siitä, millainen merkitys sellaisilla tekijöillä kuten motivaatiolla ja niillä käsityksillä, joita lapsilla on omista taidoistaan, on lukutaidon kehityksessä. Yksi tällainen tekijä voivat olla ne uskomukset, joita meillä on omista kyvyistämme.

Väitöstutkimukseni keskeisin tavoite olikin selvittää, millainen merkitys niillä uskomuksilla, joita lapsilla on omista kyvyistään, on heidän lukusujuvuuden kehitykseensä. Lisäksi tavoitteena oli laajentaa aikaisempaa tietämystä siitä, millaisia uskomuksia lapsilla on omista taidoistaan lukijoina. Kolmanneksi tutkin, miten nämä lasten pystyvyysuskomukset muuttuvat ja kehittyvät noin vuoden mittaisen seurantaajan aikana ja millaiset tekijät ennustavat erilaisia minäpystyvyyden kehityskulkuja. Lähestyin tutkimusaiheittani sekä muuttuja- että henkilökeskeisellä analyysimenetelmällä pyrkien tuomaan esiin sekä keskimääräistä kehitystä että yksilöllisempiä kehityskulkuja. Tutkimusaineistoni koostui noin 1300 alakouluikäisen 2.–5. vuosiluokan oppilaiden vastauksista erilaisiin kyselyihin ja lukutaitotesteihin. Lasten pystyvyysuskomuksia, pystyvyyden lähteitä ja lukusujuvuutta tutkittiin kolme kertaa noin vuoden aikana osana laajempaa Minäpystyvyys ja oppimisvaikeusinterventiot

-tutkimusta. Seuraavaksi nostan esiin kolme keskeisintä havaintoa väitöstutkimuksestani.

MYÖNTEISET USKOMUKSET KANNUSTAVAT OPPIMAAN

Millaisia pystyvyysuskomuksia lapsilla siten oli? Pieni lapsi on yleensä hyvin kaikivoipa omista taidoistaan. Hän uskoo olevansa taitava kaikessa mihin ryhtyy. Kun lapsi kehittyy, hänen kognitiiviset kykynsä ja tiedolliset taitonsa kasvavat. Lisäksi oppimisympäristön laajenemisen myötä hän saa yhä enemmän palautetta taidoistaan, ja alkaa näin muodostaa yhä tarkempia käsityksiä itsestään ja omista taidoistaan. Vähitellen nämä itseen liittyvät uskomukset tarkentuvat ja eriytyvät. Lapsi alkaa tunnistaa, missä asioissa hän on hyvä ja missä asioissa hän epäilee omia kykyjään enemmän. Vaikka tiedämmekin tällaisia yleisiä suuntaviivoja lasten itseen liittyvien käsitysten kehittymisestä, olemme tienneet verrattain vähän siitä, millaisia pystyvyysuskomuksia lapsilla on juuri lukemisessa ja erityisesti lukemisen sujuvuudessa alakouluikässä. Lisäksi meillä ei ole ollut tietoa siitä, kuinka tilanne- ja tehtäväkohtaisia lasten lukemiseen liittyvät pystyvyysuskomukset ovat, sillä tutkimus on keskittynyt lukemiseen liittyviin uskomuksiin hyvin yleisellä tasolla.

Väitöstutkimukseni tulokset osoittivat, että jo alakoulun varhaisvaiheessa lapset eroavat lukemiseen liittyvissä pystyvyysuskomuksissaan. Osa lapsista luotti omaan kykyihinsä enemmän, kun taas toiset epäilivät omaa pystyvyyttään sujuvaa lukutaitoa vaativissa tilanteissa. Toiseksi tutkimukseni toi esiin sen, että

jo alakouluikäisillä lapsilla pystyvyysuskomukset ovat tilanne- ja tehtävisidonnaisia uskomuksia. Tällä viitataan siihen, että vaikka lapsi uskoisi omaan pystyvyyteensä lukemisessa yleisesti, hän ei välttämättä usko omiin kykyihinsä samalla tavalla tietystä lukemisen tehtävässä. Vaikka nämä havainnot ovat erityisen merkityksellisiä teoreettisesti lisäämällä ymmärrystä lapsen itseen liittyvien käsitysten tilanne- ja tehtävisidonnaisuudesta, on niillä myös käytännöllistä merkitystä. Nämä havainnot luovat suuntaviivoja sille, millaisia lasten uskomuksia meidän olisi erityisen tärkeä havainnoida ja tunnistaa ja toisaalta tukea oppimistilanteissa.

Olivatko pystyvyysuskomukset yhteydessä lasten lukutaidon kehitykseen? Tutkimukseni toinen keskeinen havainto oli se, että ne lapset, joilla oli myönteinen käsitys omista kyvyistään, olivat sujuvampia lukijoita kuin ne lapset, joilla oli heikompi usko omaan pystyvyyteensä lukemisessa. Ja mikä vielä merkityksellisempää, pystyvyysuskomukset olivat myönteisesti yhteydessä lasten lukusujuvuuden kehitykseen. Toisin sanoen, mitä enemmän lapsi uskoi omiin kykyihinsä arkielämän lukutilanteissa, sitä nopeammin hänen lukusujuvuutensa kehittyi. Aiemmissa tutkimuksissa minäpystyvyyden ei ole havaittu olevan yhteydessä lukusujuvuuden kehitykseen, mutta nämä tutkimukset ovat kohdistuneet yleiseen akateemiseen minäpystyvyyteen eli yleisempään uskomukseen omista kyvyistä, kuten siitä pystynkö selviämään ylipäänsä koulutehtävistä. Tutkimukseni nostaakin esiin sen, että lasten uskomuksia on tärkeä tutkia ja havainnoida tarkemmin juuri lukemisessa ja lukemistehtävissä.

Tutkimuksessani lukusujuvuuden ke-

hitykseen olivat yhteydessä arkielämän lukemistilanteisiin liittyvät pystyvyysuskomukset, eli esimerkiksi lapsen usko siihen, pystyykö hän lukemaan kirjan. Tämä havainto näyttää merkitykselliseltä, sillä sujuvan lukutaidon saavuttaminen vaatii lukuharjoittelua koulun lisäksi myös arkielämässä. Jos lapsi ei usko pystyvänsä lukemaan kirjaa, hän tuskin myöskään tarttuu kirjaan. Nämä arkielämän lukemistilanteisiin liittyvät uskomukset näyttäisivätkin olevan niitä uskomuksia, joita on tärkeä tukea – sekä niin meidän opettajien kuin lasten kanssa arjessa toimivien vanhempien ja muiden läheisten.

PYSTYVYYSUSKOMUKSET KEHITTYVÄT ERI TAVOIN

Miten nämä lasten pystyvyysuskomukset sitten muuttuivat ja kehittyivät vuoden aikana? Tutkin ensin sitä, miten, miten lasten uskomukset keskimäärin kehittyivät. Selvisi, että keskimäärin lasten usko omiin kykyihinsä kasvoi vuoden aikana. Tällaisessa vain keskiarvoihin ja yleisiin muutostrendeihin keskittyvässä tarkasteluissa lapsen yksilöllisestä kehityksestä voi kuitenkin jäädä jotain olennaista huomaamatta. Kun tutkin tarkemmin lasten yksilöllisiä kehityskulkuja, selvisi, että lasten pystyvyysuskomukset kehittyivät vuoden aikana hyvin eri tavoin. Suurin osa lapsista uskoi omaan pystyvyyteensä, ja nämä uskomukset kehittyivät vielä myönteisemmiksi seurantajakson aikana (75.8% lapsista), tai uskomukset itsestä pysyivät keskimääräisen myönteisinä (11.5%). Osalla niistä lapsista, joiden uskomukset omista kyvyistä olivat aluksi heikkoja, usko omiin kykyihin vahvistui (8.8%), kun taas pienellä osalla

näistä lapsista usko omaan kykyihinsä entisestään heikkeni vuoden aikana (3.6%).

Nämä havainnot ovat toisaalta rohkaisevia ja myös samankaltaisia kuin esimerkiksi kansainvälisten arviointien havainnot siitä, että suomalaislapsilla on keskimäärin myönteiset käsitykset omasta lukutaidostaan. Toisaalta havainto siitä, että osa lapsista menettää uskonsa omaan kykyihinsä on huolestuttava, sillä kielteisillä käsityksillä omista taidoista ja omasta pystyvyydestä voi olla monenlaisia vaikutuksia oppimiseen ja sitä kautta myös laajempaan hyvinvointiin.

MYÖNTEISET OPPIMISKOKEMUKSET LUOVAT USKOA OMIIN KYKYIHIN

Mikä sitten selitti näitä erilaisia muutoksia pystyvyyssuskomuksissa? Miksi jotkut lapset tulevat yhä varmemmiksi omista kyvyistään ja toiset menettävät uskon omaan kykyihinsä? Tutkimuksessani myönteisellä kehityskululla olevilla lapsilla oli parempi lukutaito, enemmän myönteisiä kokemuksia onnistumisista, kannustavasta palautteesta, vertaiskokemuksista sekä vähemmän negatiivisia tunnekokemuksia seurantajakson aikana. Toisaalta taas ne lapset, joiden usko omaan pystyvyyteensä heikkeni, kokivat puolestaan vähemmän tällaisia myönteisiä kokemuksia ja heillä oli heikompi lukutaito. Nämä lapset kokivat myös saavansa vähemmän kannustusta ja myönteisiä vertaiskokemuksia tarkastelujakson aikana.

Tutkimukseni nosti ensimmäistä kertaa esiin lasten omien pystyvyyttä rakentavien lukemistilanteisiin liittyvien kokemusten merkityksen sekä kokemuksissa

tapahtuvat muutokset vuoden aikana. Tutkimuksen tulokset laajentavatkin näin aiempaa tietämystä lasten pystyvyyssuskomusten kehityksestä osoittaen, että osa lapsista näyttää ajautuneen kielteiselle kehälle, jossa he saavat vähän myönteisiä oppimista tukevia kokemuksia ja heillä on heikko usko omaan kykyihinsä. Eryityisesti nämä lapset tarvitsisivat kohdennetumpaa ja jatkuvampaa tukea säilyttääkseen uskon omaan kykyihinsä oppia. Olisikin hyvä pysähtyä miettimään ja kuulostelemaan, millaisia kokemuksia lapsi oppiessaan saa, ja miten lapsi kokee esimerkiksi antamamme palautteen tai millaisissa tilanteissa hän itse kokee onnistuvansa.

PYSTYVYYSUSKOMUKSIA ON TÄRKEÄÄ TUNNISTAA JA TUKEA

Kaikki keinot, joita voimme hyödyntää lukutaidon tukemisessa ovat tervetulleita, sillä tiedämme yhä enemmän siitä, miten kauaskantoisia seurauksia heikolla lukutaidolla voi olla niin myöhempiin koulutuspolkuihin, syrjäytymiseen kuin laajempaan psykososiaaliseen hyvinvointiinkin. Lasten myönteisten uskomusten kohdennetumpi tukeminen jo koulupolun varhaisvaiheesta lähtien voisikin olla yksi tällainen keino. Siksi sekä lasten pystyvyyssuskomuksia että heidän omia kokemuksiaan lukemistilanteista olisi tärkeä tunnistaa ja myös seurata muutoksia tällaisissa uskomuksissa ja kokemuksissa. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (2014) korostetaan vahvasti oppilaiden myönteisten itseen liittyvien käsitysten tukemista sekä sellaisten oppimisen arviointitapojen käyttöä, jotka vahvistavat oppilaan luottamusta omaan mahdollisuuksiinsa. Tutkimukse-

ni havaintoja siitä, millaisten kokemusten kautta tällaiset myönteiset uskomukset kehittyvät voidaankin käyttää hyväksi sekä oppimisen arviointitapoja että tukitoimia suunniteltaessa. Tutkimukseni havainnot voivat toimia myös rohkaisuna jättää opetuksessa enemmän tilaa oppimiseen liittyvien uskomusten havainnoimiseen ja myönteisten pystyvyysuskomusten vahvistamiseen taidon harjoittelun ohella.

Lapsen pystyvyysuskomusten vahvistamiseen tai tukemiseen ei kuitenkaan riitä vain se, että kehotamme lasta uskomaan itseensä ”Kyllä sinä pystyt”. Jotta lapsi voi itse alkaa luottaa omiin kykyihinsä, hän tarvitsee oppimisympäristön, joka tarjoaa hänelle mahdollisuuden kokea onnistumisia ja nähdä edistymisensä, silloinkin kun se on hidasta ja tarjoaa hänen taitotasolleen sopivia haasteita. Myönteisten pystyvyysuskomusten tukemisessa keskeistä olisikin auttaa lasta huomaamaan omat onnistumisensa lukemisessa, antaa kannustavaa palautetta edistymisestä ja onnistumisista sekä rakentaa sopivia oppimisympäristöjä vertaiskokemusten takaimiseksi. Tällaisten opetuksellisten interventioiden, joissa on keskitytty lukutaidon tukemisen ohella myönteisiin oppimiseen liittyviin kokemuksiin, onkin havaittu vaikuttavan lasten uskomuksiin itsestään enemmän kuin vain taitoharjoitteluun keskittyvän tuen (Aro ym., 2018). Lukutaitoa tuettaessa olisi syytä pohtia oppimisympäristöjä myös siitä näkökulmasta, miten ne tukevat lapsen uskoa omiin kykyihinsä oppia. Uudenlaiset oppimisympäristöt ja oppimisen tavat luovat haasteita, mutta myös mahdollisuuksia esimerkiksi oppimisen ja edistymisen tarkempaan seurantaan ja näin ollen myös palautteenantoon.

Lopuksi palaan siihen ajatukseen,

että sillä, mitä minä uskoin omista kyvyistäni selvitä väitöskirjan teosta, sekä sillä, mitä lukemista harjoitteleva lapsi uskoo omista kyvyistään, on merkitystä minun ja hänen oppimiselleen ja suoriutumislleen. Vaikka menetin uskoni omiin kykyihini monta kertaa väitöskirjan teon aikana, kannustava palaute, pienet onnistumiset ja kokemukset vertaisten onnistumisista saivat minut jatkamaan. Myös jokaisella lapsella pitää olla mahdollisuus uskoa omiin kykyihinsä oppia yhä sujuvammaksi lukijaksi ja käyttää tätä lukutaitoa arjessaan – silloinkin, kun sen eteen täytyy tehdä enemmän töitä.

Kirjoittajatiedot:

Pilvi Peura, KT, EO, yliopistonopettaja, Jyväskylän yliopisto

LÄHTEET

- Aro, T., Viholainen, H., Koponen, T., Peura, P., Räikkönen, E., Salmi, P., Sorvo, R., & Aro, M. (2018). Can reading fluency and self-efficacy of reading fluency be enhanced with an intervention targeting the sources of self-efficacy? *Learning and Individual Differences*, 67, 53-66.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. Freeman.
- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Prentice Hall.
- Parvela, T. (21.2.2014). Tiedättekö? Yhteishyvä, 3. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet. (2014). Määräykset ja ohjeet 96. Opetushallitus.
- Peura, P. (2021). *Children's reading self-efficacy : specificity, trajectories of change and relation to reading fluency development [Doctoral dissertation]*. University of Jyväskylä. JYU Dissertations, 397. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-8705-3> Open Access